

Två gånger under 1900-talet blev en gammal massgrav i Tranvik stort uppmärksam i medierna.

Men vilka var det som hade begravts där? Och när?

Egentligen löstes gåtan redan 1931

med hjälp av gamla kartor, men sedan glömdes massgravens bort.

Den återupptäckas 1987 när franska ambassaden i Helsingfors letade efter kvarlevorna av 600–700 fransmän som dog på Åland under Krimkriget.

Då gjorde museibyran en noggrann arkeologisk undersökning av graven och skeletten och kunde definitivt slå fast vad man redan hade anat 1931.

En liten amulett blev det slutgiltiga beviset.

Massgravens i Tranvik som fascinerar

En sommardag 1931 promenerade småbrukaren Alfred Rindell i Tranvik i Sund från Lumparns strand upp mot byn. När han kommit ungefär halvvägs, till den så kallade Sänkhagsbacken, gjorde han ett makabert fynd vid väggkanten: En människoskalle med relativt väl bibehållna tänder.

Rindell stoppade skallen under armen och tog med den hem.

Förmodligen var han inte alltför förvånad över fyndet. Det var allmänt bekant i byn att det i närheten av platsen där skallen hittades fanns en begravningsplats från den "ryska tiden" – alltså Bomarsundstiden – och att några ryssar hade begravts där.

Men för säkerhets skull kontakta- de han kronolänsman Anshelm Arwén som begav sig till Tranvik och platsen där skallen hittades. Det dröjde inte längre förrän Arwén gjorde fler fynd: ytterligare en skalle, några revben, ryggben och lårben, några rostiga spikar och en del träbitar, sannolikt av ek.

Dessutom träffade han byns äldsta invånare, nittiotreåriga Mathilda Danielsson. Hon intygade att några ryssar under Bomarsunds fästnings uppförande hade blivit begravda i byn, bland annat på denna plats. Men hon hade uppfattningen att gravarna borde finnas norr om vägen och inte alldeles invid den.

Mathilda Danielsson borde vara trovärdig. Hon var född 1838 – mitt under fästningsbygget – och hade levt hela sitt liv i byn. Ändå ter det sig något märkligt att ryssarna skulle ha begravt människor i skogen i Tranvik, när det fanns begravningsplatser inom fästningsområdet, på Prästö.

Inget brott

Länsman Arwén drog i alla fall slutsatsen att skeletten inte härrörde från något brott, eftersom de uppenbarligen var begravda i gedigna kistor. För säkerhets skull lät han ändå ett par läkare granska benen innan han skrev en rapport till landshövdingen om fyndet.

Men i Tranvik kunde inte byborna sluta fundera över skelettfyndet.

Det var något som inte stämde. De hade påträffats alldeles invid – eller nästan mitt på – vägen som ledde ner till Lumparn. Inte kunde man väl begrava människor på en väg? Och vägen hade funnits där så länge någon i byn kunde minnas; inte ens de allra äldsta hade hört att den haft någon annan sträckning.

Tidningen Åland, som rapporterat om fyndet i flera artiklar, kunde heller inte riktigt släppa historien.

En medarbetare gjorde i augusti ett besök på platsen tillsammans med arkeolog Erik Drake som höll på med utgrävningar på Åland. Drake slutsats var att vägen nog hade flyttats lite grann och att den på så vis kommit att gå över gravarna.

Gamla kartor berättar

Rapporten som länsman Arwén skrivit skickades vidare till Arkeologiska kommissionen i Helsingfors, där man fann fyndet så intressant att man ville ha det noggrant utmärkt på en karta.

Därför begav sig Arwén åter till Tranvik i början av september 1931. Och det var då som de skelettens gåta kom ett avgörande steg närmare sin lösning.



Utgrävningen av massgravens i Sänkhagsbacken i Tranvik, Sund, sommaren 1987. Arkeologen Milton Nuñez till höger ledde grävningarna och skrev rapporten som slår fast att det var ryssar som hade begravts i sandbacken. Exakt när det skedde gick inte att fastställa, mer än att det bör ha varit under något av krigen under förra hälften av 1700-talet. Milton Nuñez menar att det troligen var under lilla ofreden (1741–43), men det finns knappast något som hindrar att det kan ha varit under stora ofreden (1714–21). Foto: Micko Koskinen (6 august 1987).

Sjökaptenen August Mattsson på Södergård i Tranvik ordnade fram byns gamla kartor, som förvarades hos bonden Axel Danielsson på Västergård. På en karta från 1844 fanns vägen från byn ner till stranden utritad med oförändrad sträckning. Men på en karta från 1766 fanns ingen väg där.

Genom denna upptäckt får fyndet i någon mån sin förklaring, konstaterade tidningen Åland. Skeletten hade med andra ord knappast någon- tning med Bomarsundstiden att göra, utan personerna hade begravts tidigare. En hypotes är att gravarna här- rör från stora ofredens dagar (i början av 1700-talet), ansåg tidningen.

Och därmed förefaller intresset för skeletten ha klingat av för denna gång.

Att gamla Mathilda Danielsson kanske inte var så vittnesgill, framgår också av att hon berättade att ryssarna skulle ha bosatt sig i Tranvik först 1838, samma år som hon föddes. Men Sunds kyrkböcker vittnar om att de bodde i byn också långt tidigare, av allt att döma redan på 1810-talet.

Väcks ur törnrosasömn

De gamla skeletten föll sedan mer eller mindre i glömska. Men sommaren 1987 väcktes de ur sin törnrosasömn – och vållade då ännu mer uppståndelse än på 1930-talet.

Det började med att den fran-

ska regeringen ville resa ett monument i Bomarsund över de soldater som dog i samband med belägringen och striderna 1854. Det ska ha varit så många som 600–700, men flertalet dukade helt säkert under i den koleraepidemi som härjade och inte i själva fältslaget.

Men var skulle monumentet placeras? Helst i anslutning till gravarna, menade fransmännen, och ville veta var dessa fanns.

Den muntliga traditionen berättade att massgravar fanns på Grinkarudden en bit söder om själva huvudfästet. Spår tydde på att långa gropar hade grävts där och sedan fyllts igen.

Museibyran gick resolut till väga, hyrde in en större grävmaskin som fick uppdraget att köra den långa vägen ut på Grinkarudden och gräva sig ner till massgravarna.

Självt var jag vid detta tillfälle – i juli 1987 – ut- sänd som reporter från Radio Åland. Det var spännande att följa arbetet, hur grävmaskinen skopa för skopa tog sig allt djupare ner i den leriga jorden. Vad skulle man hitta? Skelett? Eller kanske till och med ännu bättre bevarade kvarlevor av fransmännen?

Det snöpliga resultatet blev: Ingenting. Inte ett spår fanns av några begravda människor.

De egendomliga formationerna på marken hade uppenbarligen någon annan förklaring. Kanske hade området använts som lertäkt under Bomarsundstiden.

Desperat jakt

Nu startade med hjälp av tips från ortsborna "en nästan desperat jakt på franska gravar", som arkeolog Milton Nuñez senare skulle uttrycka saken.

Bland annat erinrade sig Bror-Evert Pehrsson i Tranvik att det på familjens ägor tidigare hade hittats skelettdelar. Kunde det kanske vara

2 x 3,5 meter grävdes ut påträffades kvarlevorna av inte mindre än åtta män i åldrarna 18–35 år. De hade begravts i enkla kistor av hopspikade furuplankor. Förutom skelett, spikar, plankrester och några få textilfibrer påträffades också ett litet hängkruccifix av mässing, där man kunde skönja ett ortodoxt trearmat kors och kyrilliska bokstäver.

Den lilla amuletten tillsammans med skelettens antropologiska särdrag visade att det var ryssar som hade begravts i Tranvik, sannolikt under 1700-talet. Vi vet att den ryska flottan om 20.000 man under lilla ofreden sommaren 1743

var förlagd till Ångösund i Vårdö. Och under stora ofreden (1714–21) rörde sig också åtskilliga ryssar på Åland.

Sannolikt dog de unga männen i någon farsot som härjade bland trupperna. Några tecken på yttre våld uppvisade inte skeletten.



den franska massgravens?

Museibyran ryckte ut och granskade den utpekade sandbacken. Det dröjde inte länge förrän ett lårben kom i dagen, och snabbt inleddes en arkeologisk undersökning som året därpå resulterade i en artikel i Åländsk odling, skriven av Milton Nuñez.

Trots att ett så litet område som

Inga fransmän

Hur gick det då med den franska massgravens som den franska regeringen sökte?

Någon sådan hittades aldrig. Så gåtan var de många hundra döda fransmännen begravdes sommaren 1854 återstår att lösa.

HÅKAN SKOGSJÖ